

FAMILJEN

Samhällets minsta och viktigaste beståndsdel

En rapport av Louise Hammargren

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	
1.1 BAKGRUND & SYFTE	2
1.2 AVGRÄNSNINGAR	3
2 EKONOMI	4
3 FÖRÄLDRAANSVARET	8
4 ARBETSMARKNAD	10
5 SKOLA/FÖRSKOLA	14
6 ÄKTENSKAP	17
7 ATT BILDA FAMILJ	19
8 HEDERSKULTUR	23
9 LILLA HJÄRTAT	26
10 AVSLUTANDE ORD	29
11 REFERENSLISTA	31
11.1 LITTERATUR	31
11.2 OFFENTLIGT TRYCK	31
11.3 RÄTTSFALLSREGISTER	31
11.4 RAPPORT, ARTIKEL PUBLICERADE PÅ NÄTET, SAMT WEBBSIDOR	32

1 Inledning

Familjen är människans första gemenskap och för de allra flesta har den en central betydelse genom hela livet.¹ De mänskliga gemenskaperna behövs för att leva ett fullt mänskligt liv och familjen är en av dem. Staten ska verka som den övergripande politiska enheten för att stödja, skydda och samordna gemenskaperna som i sin tur utgör samhället.²

Familjen ingår inom den kristdemokratiska benämningen för de små gemenskaperna och är en viktig enhet för att bygga ett gott samhälle. Varje enskild människa föds in i ett sammanhang, med relationer och har ett djupt behov av andra människor. Inom den personalistiska människosynen är gemenskapen en naturlig del för människan, hon bildar gemenskaper och mår bra av goda relationer. Familjer, släkt och andra samhällsgemenskaper som trossamfund, föreningar, grannskap är gemenskaper som kan rationellt motiveras och uppstår naturligt. Familjer ser olika ut och har skilda förutsättningar men har grundläggande gemensamma drag. Familjer binds nämligen samman av rättigheter och skyldigheter med särskilda ändamål, som omsorg av barnen - det gör familjen till en naturlig gemenskap.³

“Familjen är samhällets naturliga och grundläggande enhet och är berättigad till samhällets och statens skydd” Så lyder 23:e artikeln i FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.⁴ Familjen har en långvarig tradition under hela mänsklighetens tid. I modern politisk teori har familjen försumrats och utmanats från framför allt feminismen. Familjen för feministiska filosofer har varit en fråga om människors privatliv. Detta särskiljer sig mycket från kristdemokratien som menar på att det är en fundamental gemenskap och har en avgörande betydelse för samhället och den enskilde. Politiken behöver därför struktureras så att familjelivet kan skyddas och underlättas när politiska beslut fattas.⁵

---

¹ Charlotta Levay (2022). Subsidiaritet och naturliga gemenskaper. I Per Landgren (red.) *Kristdemokrati: Människosyn, etik, politik*. Timbro förlag, s. 294

² Levay. Subsidiaritet och naturliga gemenskaper. s. 291

³ Kristdemokraterna. *Principprogram*. Sollentuna: Bomastryck, 2017. s.89.

⁴ Förenta nationerna. *Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter*.

⁵ Levay (2022). Subsidiaritet och naturliga gemenskaper. s. 294

1.1 Bakgrund & Syfte

Dåvarande partiledare för Vänsterpartiet Gudrun Schyman sa “Död åt familjen”⁶, ett citat som tydligt tagit avstamp i Marx och Friedrich agenda och avsikt att krossa familjen. Familjens betydelse har under en längre tid varit omdebatterat och skilt de politiska partierna i en rad frågor.

Kristdemokraternas tidigare partiordförande Alf Svensson och Kristdemokraten Mikael Oscarsson lät tidigare citat ta avstamp i en motion som skrevs 2006: *Familjer och äktenskap för barnens bästa*. En motion som avser att alla kommuner i Sverige ska erbjuda familjerådgivning.⁷ Denna motion säger mycket om KD då men även mycket om KD nu. Familjen har ständigt varit en viktig fråga, men samhället och verkligheten har förändrats. Framtidens familjepolitik behöver nödvändigtvis inte återfinnas i det gamla, samtidigt som det inte heller går att utesluta den. Nya utmaningar kan kräva nya lösningar.

Subsidiaritetsprincipen är en viktig princip som ligger till grund för många reformer inom kristdemokratisk familjepolitik. Subsidiaritetsprincipen kan beskrivas följande: “Mellan två mänskliga gemenskaper har alltid den mindre gemenskapen företräde. Den större gemenskapens viktigaste uppgift är att stödja den mindre när den inte kan fullgöra sin uppgift”.⁸ Subsidiaritetsprincipen betyder i praktiken att beslut ska fattas på lägsta möjliga nivå. Vissa frågor ska staten besluta om och andra frågor ska familjen själv råda över.

Den ständiga utvecklingen i samhället och vad människor värderar som viktigt i livet påverkar såklart politiken och politiska reformer. I Ungdomsbarometerens rapport *Generationsrapporten 2023: Generation z*, beskrivs generation z som en individualistisk generation, men att allt fler unga vill umgås med familjen (41 procent), i jämförelse med 2021 (37 procent).⁹ Därför är det mer aktuellt än någonsin att undersöka vilka familjereformer som kommer vara aktuella i nutiden och framtiden.

---

⁶ Inger Davidson. “Schyman spottar på familjen”. *Svenska Dagbladet*. 2002-08-11.

⁷ Motion 2006/07:So265

⁸ Landgren. Idehistoriska perspektiv. s.60

⁹ Ungdomsbarometern 2023. *Generationsrapporten - Generation Z 2023*. s.10 (Hämtad 2023-08-04)

Syftet med denna rapport är att undersöka olika reformer för familjen som går att knyta an till kristdemokratin.

1.2 Avgränsningar

Denna rapport kommer att avgränsas till reformer för familjen som går att knyta an till kristdemokratin. Den avser behandla ett urval av politiska förslag inom områdena: *ekonomi, föräldraansvaret, arbetsmarknad, skola/förskola, äktenskap, att bilda familj, hederskultur, samt Lilla Hjärtat.*

2 Ekonomi

Ekonomisk trygghet skapar goda förutsättningar för trygga familjer. De familjer som lever med de minsta möjliga marginalerna och inte vet om de kommer att ha råd med nästa veckohandling är särskilt utsatta. Det är därför viktigt att politiken möjliggör ekonomisk trygghet för våra familjer i Sverige.

“The surest path for pro-family policy is to start by increasing economic freedom by simply removing existing barriers to marriage and family life.” skriver professor Clara E. Piano, om familjepolitik.¹⁰ Sägningen klingar kristdemokratiskt i den mening att en av de viktigaste reformerna för familjen är att öka den ekonomiska friheten för familjen, genom att strukturera så att familjelivet kan skyddas och underlättas, som nämnts i inledningen.

I en proposition från regeringen 2013: *Ekonomisk trygghet för familjer och barn* beskrevs det att den ekonomiska familjepolitiken ska ses i ett större sammanhang och under olika områden, såsom till exempel inom arbetsmarknad och utbildning och inte enbart i de direkt riktade stöden. De olika områdena kan tillsammans förbättra den ekonomiska välfärden för familjer.¹¹ De följande förslag som presenteras är sådana som direkt kan påverka familjen, men som tidigare resonerats så behövs en god fungerande arbetsmarknad, utbildning och finanspolitik i sin helhet för att stärka familjers ekonomiska välfärd.

Börja-Jobba-avdrag

Sverige har bland världens högsta skattetryck och har under decennier legat långt över OECD-snittet. I modern tid hade Sverige bland sitt högsta skattetryck på 50 procent år 2000.¹² Över 1.3 miljoner människor i arbetsför ålder är inte självförsörjande i Sverige.¹³ Skattetrycket är alldeles för högt och självförsörjningsgraden alldeles för låg.

---

¹⁰ Clara E. Piano. *The Best Policy for Supporting Families Is “Do No Harm”*. 2022-08-08.

¹¹ Proposition. 2012/13:1

¹² Ekonomifakta. *Skattetryck internationellt*. 2023-02-01. (Hämtad 2023-08-09)

¹³ Svenskt Näringsliv. *Utanförskapet är Sveriges största utmaning*. (Hämtad 202-08-09)

Att göra de första 500 000 kronorna skattefria skulle göra det lönsamt för unga att ta ett arbete och stärka ens ekonomi. Detta är viktigt för att skapa goda ekonomiska förutsättningar för familjebildning och de kostnader som tillkommer med det.

Bostadsbidrag

Bostadsbidraget är ett av de mer träffsäkra bidragen man kan använda från statligt håll för att stötta ekonomiskt utsatta familjer. Under maj 2023 drev Kristdemokraterna i regeringsställning genom ett höjt och förlängt tillfälligt tilläggsbidrag till bostadsbidraget. Bostadsbidraget är ett effektivt bidrag i den mån att det också går att anpassa och reglera under tuffare ekonomiska tider.¹⁴ Riksrevisionen beskrev i sin granskning från 2017 att bostadsbidraget är en träffsäker fördelningspolitik som når hushåll med låga inkomster. Men att bostadsbidraget, då relativa storlek i form av antal hushåll som får tillgång till det minskar och att det då ökade risken för övervältring på ekonomiskt bistånd.¹⁵ Det höjda och förlängt tillfälliga tilläggsbidrag till bostadsbidraget som drevs igenom 2023 omfattade dock inte de som bara fick bostadsbidrag för att de var under 29 år.¹⁶ Sammanfattningsvis är bostadsbidrag en god ekonomisk politik men ska utformas så att det inte ökar risken för övervältring.

Utvidga RUT-avdraget för hushållsnära tjänster

RUT-avdraget innebär att man som privatperson kan få ett skatteavdrag för delar av arbetskostnaden när man anlitar företag för rut-tjänster. RUT-avdraget uppgår till högst 50 procent av arbetskostnaden.¹⁷ RUT-avdraget för hushållsnära tjänster kan vara en viktig del för många familjer för att få ihop livspusslet eller för att den delen att de ska kunna spendera mer tid med sina barn. Detta är upp till familjen själva, men från politiskt håll är det en viktig reform för många familjer. RUT-avdraget för hushållsnära tjänster bör utvidgas.

Sänkt skatt på ISK

Statistik från SCB visar att svenskar har höga skulder jämfört med andra europeer. Det är enbart Danmark och Luxemburg i EU som har högre lån per invånare än Sverige. I Sverige har det under en längre tid varit enkelt att få lån och tidigare års räntor gjort det billigare att låna. De

---

¹⁴ Kristdemokraterna. *Förstärkt bostadsbidrag till utsatta familjer, tack vare KD*. 2023. (Hämtad 2023-08-04)

¹⁵ Riksrevisionen. *Bostadsbidraget - ur ett fördelnings- och arbetsmarknadsperspektiv*. 2017. (Hämtad 2023-08-04)

¹⁶ Försäkringskassan. *Tillfälligt tilläggsbidrag till barnfamiljer med bostadsbidrag*. 2023. (Hämtad 2023-08-04)

¹⁷ Skatteverket. *Så fungerar rutavdraget*. (Hämtad 2023-08-04)

svenska hushållens skulder består av största delen av bostadslån.¹⁸ Det offentliga trygghetssystemet är viktigt men det privata trygghetssystemet är också viktigt. Privat sparande är en viktig grundpelare för ett privat trygghetssystem för familjen. Att familjer har privat sparande är något bra och bör uppmuntras av politiken. Skattesänkningarnas främsta tjänster är att staten signalerar att något är bra, att sänka skatten på ISK skulle uppmuntra fler att spara.

Slopa flerbarnstillägget och ersätt med flerbarnsavgift

Familjer kan erhålla flerbarnstillägg om de har två eller fler barn. Vid två barn är flerbarnstillägget på 150 kronor, för att sedan öka ju fler barn man har. Riksrevisionen konstaterade att efter 2005 när flerbarnstillägget sänktes från tre till två barn minskade träffsäkerheten väsentligt.¹⁹ I en rapport från Almega, *Att börja eller inte börja arbeta. Det ekonomiska utbytet av arbete*, redogjordes att en familj som lever på ekonomiskt bistånd med två barn eller fler så ökar inte föräldrarnas disponibla inkomst alls om en av föräldrarna börjar arbeta. Detta för att inkomstökningen försvinner genom minskade bidrag.²⁰ Att då öka ekonomiskt bistånd för desto fler barn en familj har, kan verka som en stoppkloss för föräldrar att gå från att leva på bidrag till att börja arbeta. Flerbarnstillägget bör därför avskaffas. Det är dock ingen hemlighet att fler barn ökar kostnaderna för hushållen och för att samhället ska kunna stötta familjer bör det i stället införas ett flerbarnsavgift på arbetsinkomster. I praktiken skulle detta innebära att man kan göra ett skatteavgift på arbetsinkomster grundat på antalet barn man har, enligt ett schablonbelopp.

Nej till Barnomsorgspeng

Barnomsorgspeng är ett förslag som KD driver idag, det är en peng på 6 000 kronor per månad och per barn som ska kunna användas till att en förälder ska kunna sköta barnomsorgen från att barnet fyllt ett år tills att den fyllt tre år.²¹ Syftet med barnomsorgspeng är att kunna möta barns olika behov och ta hänsyn till att olika barn kan behöva olika omsorgsformer. Det kan vara så att barnet mår bättre av att en närstående sköter barnomsorgen. Barnomsorgspeng är i princip ett ompaketerat

---

¹⁸ SCB. *Svenskar har höga skulder jämfört med andra européer*. 2023. (Hämtad 2023-08-06)

¹⁹ Riksrevisionen. *Flerbarnstillägget i barnbidraget - ett generellt bidrag som kan effektiviseras*. 2020. s.5. (Hämtad 2023-08-04)

²⁰ Almega. *Att börja eller inte börja arbeta - det ekonomiska utbytet av arbete*. 2023. (Hämtad 2023-08-06)

²¹ Kristdemokraterna. *Barnomsorgspeng*. 2022-09-07. (Hämtad 2023-08-04)

vårdnadsbidrag. Vårdnadsbidraget infördes 2008 i Sverige och avskaffades åtta år senare. Vårdnadsbidraget innebar att kommuner kunde erbjuda att föräldrar själva skulle kunna bestämma om barnomsorgen under barnets tre första år. Enligt SCB hade 115 av landets 290 kommuner utnyttjat vårdnadsbidraget under 2012.²²

Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) huvudsakliga kommentarer om vårdnadsbidraget till departementspromemorian var att det enbart var en liten andel av familjer som använde sig av vårdnadsbidraget. Det konstaterades efter att avskaffandet genomförts, att invandrarkvinnor fick en positiv effekt för arbetsdeltagande men en sämre effekt för flexibilitet. Avskaffandet tillför därför både positiva effekter för den lilla grupp som utnyttjade det, i flexibilitet och negativa effekter för arbetsdeltagande.²³ Med hänsyn till detta bör barnomsorgsavgift inte införas.

Ja till kommunernas skyldighet att erbjuda varierad & tillgänglig barnomsorg

För att stärka flexibiliteten och valfriheten för föräldrar är det viktigt att barnomsorgen reformeras. Kommuner bör ha skyldighet att erbjuda varierad och tillgänglig barnomsorg, och på så sätt öka förutsättningarna för att barn ska få den omsorgen som bäst passar för det enskilda barnet. Varierad och tillgänglig barnomsorg handlar bland annat om att säkerställa öppettider på udda arbetstider på vissa förskolor för att möjliggöra för föräldrar att arbeta andra tider än klassiska kontorstider – något som är nödvändigt i flera yrken. Valfrihet och variation handlar även om att alla kommuner erbjuder möjligheten att få pedagogisk omsorg i stället för en plats på förskolan. Därutöver kan privata aktörer bedriva barnomsorg, antingen som fristående förskolor med särskild pedagogisk inriktning, föräldrakooperativ eller enskilda förskolor som drivs av den lokala kyrkan.

---

²² DS 2015:19

²³ DNR 54/2015

3 Föräldraansvaret

Föräldraansvaret kan beskrivas från kristdemokratins synvinkel med en sägning som nämndes i inledningen: “Mellan två mänskliga gemenskaper har alltid den mindre gemenskapen företräde. Den större gemenskapens viktigaste uppgift är att stödja den mindre när den inte kan fullgöra sin uppgift”. Det måste finnas tydlighet i när en sak är föräldrarnas ansvar eller när ansvaret ligger på staten, kommunen, skolan eller dylikt. Ibland brister föräldraansvaret så pass mycket att det offentliga måste finnas tillgängligt och kliva in.

Ett utökat föräldraansvar är lätt att slänga med i debatten, men vad innebär det i praktiken och vad krävs från politikens håll för att möjliggöra för det. Vad händer när föräldraansvaret brister så pass mycket att staten måste kliva in och agera föräldrar och när dras den gränsdragningen? Det kommer diskuteras i detta kapitel och i kapitel 9.

Familjerådgivning i varje kommun

Familjerådgivning kan man som familj ta hjälp av om man har problem i sin relation, har svårt att samarbeta, har gått igenom en kris eller av andra orsaker behöver någon att prata med. Idag varierar kostnaden för de som använder sig av familjerådgivning beroende på vilken kommun man bor i.²⁴ Det är kommunens skyldighet att erbjuda familjerådgivningen²⁵, men det kan finnas familjer som drar sig från att nyttja den för att man inte har en ekonomi som tillåter det. Det behövs nationella riktlinjer som garanterar en hög miniminivå och som finansieras på kommunal nivå. Alla kommuner bör erbjuda minst 4 samtal hos familjerådgivningen kostnadsfritt, innan man börjar ta ut en låg avgift för ytterligare besök.

---

²⁴ 1177. *Familjerådgivning*. 2021. (Hämtad 2023-08-04)

²⁵ Rikshandboken, Barnhälsovård. *Familjerådgivning*. 2018.(Hämtad 2022-08-04)

Ge uppdrag till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd att ta fram en nationell strategi för samordning av föräldraskapsstöd.

I artikeln *selektivt föräldraskapsstöd på selektiv och indikerad nivå, en sammanfattning av forskningsläget*, skriven av Pia Enebrink (docent, leg psykolog, leg psykoterapeut) och Håkan Stattin (professor emeritus i psykologi) konstateras att det kan behövas bättre nationella möjligheter för att fler föräldrar ska kunna ta del av föräldrastödet. Faktorer som geografiska avstånd och brister i språket kan påverka tillgängligheten för föräldrastöd. Samt avsaknaden av samordnade stöd till regioner i form av utbildning, handledning, utvärdering och insatser för uppföljning av föräldrastödsinsatser.²⁶ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd bör därför få ett särskilt uppdrag i att se över hur man kan samordna stöden och ta fram en nationell strategi för regionerna att nyttja.

Selektivt föräldrastöd

Selektivt föräldrastöd är ett stöd som riktar sig till föräldrar eller barn som befinner sig i en riskgrupp. Till skillnad från de universella stöden som är med generella, så riktar sig det selektiva föräldrastödet till föräldrar som är i riskgrupp och ger föräldrar stöd innan barnet utvecklar symptom på bettendeproblem eller i de fallen barnet inte mår bra.

Det kan vara ett stöd för skilda föräldrar, familjer som är socioekonomiskt utsatta, föräldrar med barn som har kliniska nivåer av beteendeproblem med mera.²⁷ Ett selektivt föräldrastöd skulle vara ett träffsäkert medel för att kunna hjälpa framför allt riskgrupper.

---

²⁶ Pia Enebrink, Håkan Stattin. Föräldraskapsstöd på selektiv och indikerad nivå. En sammanfattning av forskningsläget. 2020. *Socialmedicinsk tidskrift* 5 & 6.

²⁷ Enebrink, Stattin. 2020.

4 Arbetsmarknad

Arbetsmarknaden ska vara dynamisk, flexibel och funktionell. Att kunna kombinera arbete med familjeliv är viktigt för många människor, men det är framför allt viktigt för samhället. För att Sverige ska kunna ha en stark, livskraftig arbetsmarknad behöver den också vara flexibel. Att människor drar sig från arbete för att de inte lyckas kombinera arbete med familj är ett misslyckande. Samma misslyckanden kan återfinnas för de människor som vill spendera mer tid med sin familj men att det försvåras på grund av att politiken inte tillåter tillräckligt med flexibilitet.

Fri föräldraförsäkring

Kristdemokraterna har länge varit pådrivande i frågan om fri föräldraförsäkring. De motiverar förslaget följande: "Det är föräldrarna – inte politiker – som bäst kan avgöra hur föräldrapenningdagar ska användas. Vi säger därför nej till kvotering av föräldraförsäkringen. Vi vill i stället göra föräldraförsäkringen mer flexibel." Idag betalas föräldrapenningen ut för totalt 480 dagar. Ifall man har gemensam vårdnad har båda rätt till 240 dagar föräldrapenning och man kan max överlåta 180 dagar till den andra föräldern. Är föräldern ensamstående har man rätt till alla 480 dagar.²⁸ Föräldraförsäkringen är knuten till barnet, för att föräldrarna ska kunna ta hand om barnet oavsett ekonomisk familjesituation, men så ser inte realiteten ut när föräldraförsäkringen är kvoterad. I en rapport från Inspektionen för socialförsäkringen så konstaterades det att var tredje barn som fötts år 2017 har pappan under barnets första två levnadsår tagit ut mindre än 30 dagar med föräldrapenning. Resultatet blir att de då kvoterade dagarna riskerar att brinna inne eller att mamman stannar hemma utan ersättning från föräldrapenningen.²⁹ Det är tydligt att det inte går att tvångskvotera föräldraförsäkringen för att få en effekt. Samtidigt så behöver ett 50/50 mål inte vara eftersträvanvärt då det i slutet av dagen handlar om att föräldrarna vet bäst själva för just deras familjesituation och inte politiken - därför bör föräldraförsäkringen vara fri.

---

²⁸ Trygg-Hansa. *Allt du behöver veta om föräldrapenningen*. (Hämtat 2023-08-04)

²⁹ Alice Teodorescu Måwe. Låt föräldraförsäkringen vara fri. *Timbro*. 2021-12-21.

Dubbelbonus

För de som har barn födda 2010 ser man att andelen föräldrar som har använt alla dagar i föräldraförsäkringen är större hos föräldrar med ensam vårdnad jämfört med de med gemensam vårdnad. Däremot är andelen dagar som brunnit inne i genomsnitt högre bland föräldrar som har ensam vårdnad (jämförelsetalen är 36 dagar jämfört med 32 dagar med gemensam vårdnad). Detta innebär att föräldrar som har ensam vårdnad och inte använt alla dagar har fler dagar som brinner inne. I de fallen med gemensam vårdnad är det framför allt pappors dagar som brinner inne. Antalet dagar som inte utnyttjas i den del av föräldrapenningen som är kvoterad beror på inkomstskillnader för de med gemensam vårdnad. För föräldrar som har barn födda 2010 och gemensam vårdnad var de föräldrar med låg inkomst som använt alla sina dagar. De föräldrapar med medelhög inkomst hade flest dagar som brann inne.^{30 31}

Under 2008 genomfördes en jämställdhetsbonus i Sverige som innebar att den förälder som stannade hemma längst med barnet skulle få en skattekreditering om föräldern arbetat när den andra föräldern tar ut föräldrapenning.³² Denna reform uppdaterades 2012 så att föräldrar fick den utbetalda, i stället för en skattekreditering. 2017 avskaffades jämställdhetsbonusen.³³ Syftet med reformen var god och i en rapport från Institutet för arbetsmarknad- och utbildningspolitisk utvärdering från december 2022 konstaterades det att jämställdhetsbonusen ledde till ett mer jämställt uttag av föräldraförsäkringen och att ekonomiska drivkrafter fick fler föräldrar att dela mer lika på föräldradagarna.³⁴ Det går såklart att resonera kring att ett mer lika uttag av föräldraförsäkringen inte nödvändigtvis betyder mer jämställt. Familjer ska i slutet av dagen kunna bestämma själva hur mycket de vill ta ut vardera och att det inte är något egentligt fel med att den ena tar ut fler dagar än den andra.

---

³⁰ Försäkringskassan. *Många föräldrar har föräldrapenningdagar som brinner inne*. 2019. (Hämtad 2023-08-06)

³¹ Försäkringskassan. *Föräldrapenningen under barnets första levnadsår*. 2018. (Hämtad 2023-08-04)

³² Prop. 2007/08:93

³³ Prop. 2007/08:93

³⁴ Institutet för arbetsmarknad- och utbildningspolitisk utvärdering. *Jämställdhetsbonusen ledde till ett mer jämställt uttag av föräldrapenningen*. 2022. (Hämtad 2023-08-04)

Det viktiga är att det måste finnas en politik som säkerställer att om det är så att en förälder vill ta ut fler föräldradagar som den är berättigad till så ska inte det omöjliggöras på grund av ekonomiska skäl. Jämställdhetsbonusen var i det avseende en god reform.

Sedan 2012 har föräldrar haft möjligheten att använda föräldrapenningen samtidigt 30 dagar under barnets första levnadsår (Dubbeldagarna). Syftet var att öka valfriheten för familjen och möjliggöra för en tidig kontakt och nära kontakt mellan barnet och föräldrarna. Dubbeldagar har positiva uttag för lika uttag.³⁵ Regeringen föreslog en lagändring 2023 som avses träda i kraft 1 juli 2024 där dubbeldagarna ska fördubblas från 30 dagar till 60 dagar.³⁶ 2019 så användes dubbeldagarna av cirka 27 procent för samtliga barn och då i genomsnitt 23 dagar per barn.

Tabell Antalet barn för vilka dubbeldagar har nyttjats samt antalet utbetalda nettodagar

	Antal barn	Nettodagar
2014	33 716	828 134
2015	35 423	842 001
2016	37 666	879 048
2017	36 777	830 968
2018	35 487	805 387
2019	38 121	879 289
2020	35 346	825 064
2021	35 980	852 714

³⁷

Inspektionen för socialförsäkringen (ISF) genomförde en studie som visade att grupper av pappor har störst sannolikhet att ta ut dubbeldagar är:

- Pappor med lägre inkomster

---

³⁵ S2023/01375

³⁶ S2023/01375

³⁷ S2023/01375

- Pappor i par där pappan har högre inkomst än mamman
- Pappor i par där båda har lägre utbildning
- Pappor i par där båda är utrikesfödda.

Det är även dessa grupper av pappor som nyttjar sin rätt till föräldrapening i lägre utsträckning.³⁸ Dubbeldagarna har positiv inverkan för flexibilitet och ökar förutsättningarna för föräldrarna att kunna knyta an till barnet i tidigt skede. En bonus bör införas för de som nyttjar dubbeldagarna. Dubbelbonusen bör uppgå till 50 kr för varje dubbeldag.

Slopa förbudet mot nattarbete

Arbetsrätten idag i Sverige är till stora delar semidispositiv vilket innebär att olika lagar genom kollektivavtal kan avtals bort. Enligt arbetslagen så behöver företag få godkännande av sitt fackförbund när de ska utföra sin arbetsdelning. Till exempel är nattarbete förbjudet enligt arbetstidslagen. Om företag behöver nattarbete behöver företaget antingen få godkännande av facket eller få en särskild dispens från Arbetsmiljöverket i de fall kollektivavtal saknas. Det finns flertalet fall när denna lagstiftning står i vägen för företag som vill garantera att deras tjänster ska fungera dygnet runt. Argumentet för dagens lagstiftning brukar klinga med att det är en risk för den anställdas hälsa.³⁹ Vid senare forskning från Stockholms universitet konstaterades det att det finns risker vid nattarbete, men att den så kallade riskökningen är överdriven ganska ofta. ”Det verkar som om nattarbetare inte behöver oro sig för hälsan” beskrev professor Torbjörn Åkerstedt frågan 2017.⁴⁰

Detta är inte bara en viktig fråga för de svenska företagen, det är också en särskild viktig fråga för en flexibel arbetsmarknad för våra familjer. Det måste finnas förutsättningar för föräldrarna att kunna arbeta de tider som passa bäst för just deras familj för att få ihop livspusslet.

Att slopa förbudet mot nattarbete är därför en viktig lagändring för att öka flexibiliteten för företag och anställda. Makten över sin arbetstid ska ligga hos den anställda och inte Arbetsmiljöverket.

---

³⁸ S2023/01375

³⁹ Albin Zettervall. Natten tillhör inte Arbetsmiljöverket. *Timbro*. 2023-05-04. (Hämtad 2020-08-09)

⁴⁰ SVT. *Jobba natt – inte så farligt för hälsan som man trott*. 2017-07-16. (Hämtad 2023-08-09)

5 Skola/förskola

Skolan och förskolan har en viktig roll för att barn ska växa upp i en trygg miljö och utbilda sig. En stor del av ett barns uppväxt sker i skolmiljön och har stor påverkan på hur barnet formas och är ett viktigt komplement till familjen. Skolan är dock inte den primära institutionen för att fostra barn, huvudfokuset ska alltid vara bildning. Det är framför allt familjen som ska vara den fostrande delen i barnets liv och det ansvaret ska inte gå att lägga på skolan. Social ingenjörskonst är inget som staten ska hålla på med. Utgångspunkten måste vara att det är föräldrarnas ansvar att fostra sina barn.

Inför tak för antal barn i barngrupper i förskolan

Det finns ett kommunalt ansvar hos varje kommun att erbjuda förskoleplatser till samtliga barn i kommunen. Idag finns riktmärken för antal barn i varje barngrupp. Är barnen mellan 1–3 år så är riktmärket 6 till 12 barn. Är barnen mellan 4–5 år är riktmärket nio till femton barn, värt att notera att riktmärkena inte är tvingande. Barngruppens storlek ska även utgå ifrån personalens kompetens, personaltäthet, sammansättning och antal barn i gruppen, samt inne- och utemiljö.⁴¹ I en kartläggning som Skolverket publicerade 2016: *Barngruppers storlek i förskolan* så kunde man dra slutsatsen att många barn i grupp skapar höga ljud- och bullernivåer och att många relationer skapar stress för både barn och vuxna. Det lyfts även upp att många instabila relationer skapar anknytningsproblem för barn och att barns stress behöver uppmärksammas mer i relation till antal barn i barngruppen.⁴² Med bakgrund till det tidigare nämnts finns det anledning att lagstadga den övre gränsen för riktmärkena.

---

⁴¹ Skolverket. *Så här fungerar förskolan*. 2023. (Hämtad 2023-08-04)

⁴² Skolverket. *Barngruppers storlek i förskolan*. 2016. (Hämtad 2023-08-04)

Nej till social ingenjörskonst – Ja till västerländska värderingar

“Det kan [...] handla om att barnen alltid väljer aktiviteter som kan uppfattas som könsstereotypa, till exempel en flicka som bara vill pyssla eller en pojke som bara vill leka med bilar. Då behöver du inspirera och utmana barnen att utvidga sina perspektiv och val.”⁴³ Sägningen står utskrivet på Skolverkets webbplats, under en flik riktad till de som arbetar inom förskola. Därutöver ska personalen på förskola tänka på hur de använder språket och inte tala på ett sätt som förstärker könsnormerna.⁴⁴ Genuspedagogik och genusfrågor har infiltrerat sig i den svenska skolan med ett starkt narrativ från vänstern. Vissa delar kan anses bra medan andra tar tydliga politiska avstamp från bland annat vänsterfeminism. Om man utesluter ren social ingenjörskonst i svensk skola och i stället verkar för att tala om goda västerländska värderingar hade skolan framför allt blivit mindre vänstervriden, men också skapat ett viktigt renodlat värdegrundsarbete med barn om etik och moral.

Tidigare lovskola & första steget för obligatorisk lovskola

Lovskola är reglerat i skollagen och innebär att huvudmän är skyldiga att erbjuda lovskola för elever i årskurs 8 och 9 i grundskolan. Detta gäller vid:

- “elever som efter årskurs 8 i grundskolan riskerar att inte bli behöriga till ett nationellt yrkesprogram i gymnasieskolan, och
- elever som efter årskurs 9 i grundskolan inte blivit behöriga till ett nationellt yrkesprogram i gymnasieskolan.”

Idag är det upp till vårdnadshavare att tacka nej till lovskola för sitt barn, vårdnadshavare ska ha tagit hänsyn till elevens synpunkter i detta. Ifall eleven är över 18 år så är det eleven själv som får välja att antingen tacka ja eller nej.⁴⁵ Regeringen har från och med 15 mars 2023 gjort det möjligt för elever i låg- och mellanstadiet att erbjudas lovskola.⁴⁶

I den statliga utredningen *Kampen om tiden – mer tid till lärande* från 2021 så såg man över om eleverna skulle bli skyldiga att delta i lovskolan, men det konstaterades i den att det finns risk för att det skulle strida mot

---

⁴³ Skolverket. *Jämställdhet i förskolan*. 2023. (Hämtad 2023-08-04)

⁴⁴ Skolverket. *Jämställdhet i förskolan*. 2023. (Hämtad 2023-08-04)

⁴⁵ Skolverket. *Lovskola*. 2023. (Hämtad 2023-08-06)

⁴⁶ Skolverket. *Statsbidrag för lovskola 2023*. 2023. (Hämtad 2023-08-06)

rörelsefriheten och är grundlagsskyddat. Däremot för de elever som ligger väldigt nära att bli behöriga skulle detta kunna genomföras, för att i de fallen är ändamålet tillräckligt starkt.^{47 48}

Ett första steg skulle vara att göra lovskolan obligatorisk för dessa elever och utreda ifall man via incitamentssystem kan öka närvaron på lovskolor. Det är inte alltid familjen har rätt kunskap eller tid att kunna hjälpa ett barn som har det svårt i skolan. Detta är en viktig reform för att kunna stötta barn som har det svårt i skolan redan i tidig ålder. Att klara skolan är en av de viktigaste delarna för att kunna leva ett bra liv och där behövs lagstiftning på plats för att fånga upp de elever som har det svårt.

---

⁴⁷ SOU 2021:30

⁴⁸ Svenska Dagbladet. *Inget förslag om obligatorisk lovskola*. 2021. (Hämtad 2023-08-06)

6 Äktenskap

Inför civilrättslig äktenskapslagstiftning

En viktig benstomme för kristdemokratien är att människan inte är till för staten utan att staten är till för människan. Därför ska inte staten ta över sådant som ligger på de små gemenskaperna eller individens bord.⁴⁹ Politik och religion är inte identiska men de kan verka förenade. Staten ska inte styra över kyrkan, den ska dock säkra religionsfrihet. Kyrkan ska för den delen inte vara överordnad politiken. Att separera institutionaliseringar kan därför vara viktigt,⁵⁰ till exempel då att äktenskapet flyttas från staten till en civilrättslig äktenskapslagstiftning. I praktiken innebär det att enbart en myndighet kan förrätta juridiskt bindande vigslar.⁵¹ Detta för att respektera människors religiösa övertygelse då trossamfund ska kunna välja själva vilka de viger.

Förbud mot kusingifte

Idag är det tillåtet i Sverige för kusiner att gifta sig med varandra. Ett förbud mot kusingifte hade varit viktigt för att förhindra bland annat tvångsifte.⁵² Det finns även medicinska oroligheter ifall två kusiner hade skaffat barn. Det är ungefär dubbelt så stor risk när två kusiner som får barn att barnet får missbildningar än om föräldrarna inte skulle vara kusiner.⁵³ Det bör därför införas ett förbud mot kusingifte

Tvåsamhetsnormen i äktenskapsbalken ska bestå

De senaste två decennierna har röster höjts för polygamiska giftermål i det offentliga, politiska och akademiska rummet. Polygami som samlevnadsform är inte olagligt i Sverige, men man får inte gifta sig med fler än en person då det råder en tvåsamhetsnorm i äktenskapsbalken. I rapporten *Psychological impact of polygamous marriage on women and children: a systematic review and meta-analysis*, visade resultaten i en studie att kvinnor i polygamiska giftermål hade 95 procent högre chans att uppleva depression än

---

⁴⁹ Landgren (2022). Idéhistoriska perspektiv. s.53.

⁵⁰ O. Lejon. (2022). Politik och religion. s.79.

⁵¹ Kristdemokraterna. *Äktenskap*. 2022. (Hämtad 2023-08-08)

⁵² Sydsvenskan. *Expert välkomnar förbud mot kusingifte för att stoppa barnäktenskap*. 2023. (Hämtad 2023-08-06)

⁵³ Umo. *Finns det risker med att få barn med sin kusin?*. (Hämtad 2023-08-06)

i monogama giftermål. Barn med föräldrar som ingick i ett polygamt giftermål hade en betydligt högre Global Severity Index (GSI) än barn med monogamt gifta föräldrar.⁵⁴ GSI används för att mäta den övergripande psykiska ohälsan bland patienter med psykologiska besvär. Ur ett rent etiskt perspektiv går månggifte inte att förena med den västerländska synen på jämställdhet. Det finns ingen framgångsrik kultur eller nation av idag, där polygama äktenskap är ett vanligt förekommande fenomen. Att gå i en riktning där tvåsamhetsnormen utmanas skulle riskera förödande konsekvenser för människor och samhälle. Tvåsamhetsnormen i äktenskapsbalken ska bestå.

---

⁵⁴ Shaiful Bahari, I., Norhayati, M.N., Nik Hazlina, N.H. *et al.* Psychological impact of polygamous marriage on women and children: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy Childbirth* 21, 823. (2021). (Hämtad 2023-08-08)

7 Att bilda familj

En stor dröm hos många är att gifta sig och bilda familj. Familjer har olika konstellationer och har olika förutsättningar. Enligt WHO är det över 50 miljoner par i världen som är ofrivilligt barnlösa.⁵⁵ I enbart Sverige är det mellan 10 och 15 procent par som lever med ofrivillig barnlöshet.⁵⁶

I en artikel från Linköpings Universitet intervjuas Gunilla Sydsjö som är professor i psykosocial obstetrik och gynekologi, återkommer Sydsjö till begreppet barnperspektiv. “Vi inom vården måste ständigt ha i åtanke vad vi gör och varför. Vi vill så gärna hjälpa de som kommer till oss men ibland kan man fundera över om det är rätt tid för paret eller kvinnan att skaffa barn. Blir möjligheterna som erbjuds bra för barnet? Utsätts någon kanske för risker? Är föräldrarna för gamla, till exempel.”⁵⁷ Det är en hållning som går att applicera för politiken också när man ska stifta lagar. Barnperspektivet bör alltid stå i fokus när dessa frågor diskuteras. Politikens uppgift blir att i den mån det går att hjälpa föräldrar som lever i ofrivillig barnlöshet men samtidigt värna barnperspektivet.

Lärandet om ofrivillig barnlöshet samt hur fertiliteten påverkas av ålder ska ingå under sexualitet, samtycket och relationer på högstadiet och gymnasiet.

Sexualitet, samtycke och relationer (tidigare kallats sex och samlevnad) är ett kunskapsområde som ingår i flera kurs- och ämnesområden.⁵⁸ För att människor ska få rätt kunskap i ett tidigt skede kring ofrivillig barnlöshet bör detta ämne ingå under Sexualitet, samtycke och relationer på högstadiet och gymnasiet. Syftet ska vara att öka kunskapen kring området. Idag finns det alternativa vägar för de som lever med ofrivillig barnlöshet, såsom IVF och adoption.

---

⁵⁵ Karolinska institutet. *Drömmen om att få bli någons förälder*. 2022. (Hämtad 2023-08-06)

⁵⁶ Eva Bergstedt. *Längtan efter barn*. Linköpings universitet. 2020. (Hämtad 2023-08-06)

⁵⁷ Bergstedt. 2020.

⁵⁸ Skolverket. *Sexualitet, samtycke och relationer*. 2023. (Hämtat 2023-08-06)

För många människor så kan det dock handla om att man vill ha barn den traditionella vägen, för att öka förutsättningarna för det så är en viktig del att öka kunskapen och medvetenheten kring detta redan i tidig ålder.

Barnet ska informeras när det blir myndigt ifall föräldrar använt donatorer

Barn har rätt att få reda på ifall dennes föräldrar använt sig av donatorer för att bli gravida. Mellan 1985–2002 var det 900 personer under den tiden som blev till med spermadonation och som hunnit fyllt 18 år när en studie genomfördes vid Umeå Universitet. Det var endast 60 individer av dessa 900 som begärt information om sin donator.⁵⁹ Anledningarna till detta kan inte säkerställas men det går att konstatera att det finns en möjlighet att barnet inte vet om att den blivit till med hjälp av spermadonator. Idag är det lag på att föräldrar ska berätta för sina barn men det finns ingen möjlighet att kontrollera om föräldrarna gjort det.⁶⁰ För att kunna undgå detta bör barnet informeras från statens håll när den fyllt 18 år. Barnets rätt att få veta ens biologiska föräldrar måste stå över föräldrarnas möjlighet att kunna undanhålla detta.

Inför nationella riktlinjer för IVF-behandlingar

Assisterad befruktning är ett samlingsnamn för de metoder som finns för befruktning som utförs delvis utanför kroppen. Det finns två huvudsakliga typer: insemination, där hanteras spermerna utanför kroppen samt in vitro-fertilisering (IVF), där hanteras både spermier och ägg utanför kroppen. 1 januari 2019 blev det tillåtet i Sverige att vid IVF använda sig av donerade obefruktade/befruktade ägg och donerade spermier. Tidigare fanns ett krav på att barnet skulle ha genetiskt släktskap med en av föräldrarna men detta togs bort.⁶¹

Altinget gjorde en kartläggning 2022 om vårdskillnaderna i Sverige för assisterad befruktning. Köerna för att få äggdonation är längst, men det är stor variation mellan regionerna.

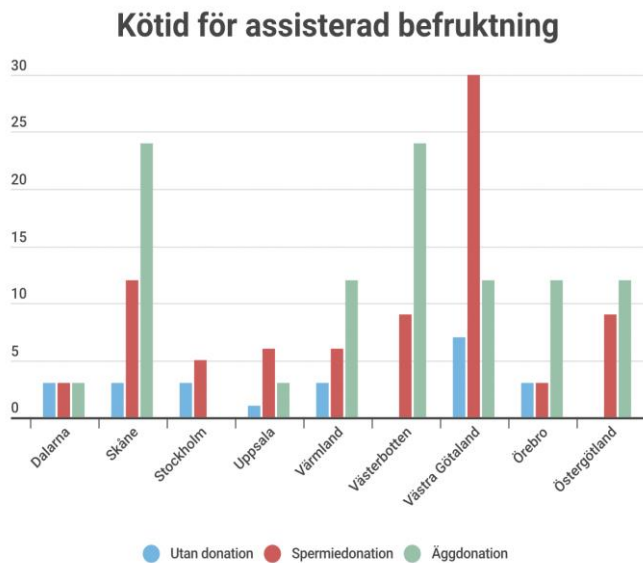
---

⁵⁹ Elin Andersson. Få nyttjar rätt att efterforska sin spermadonator. *Umeå Universitet*. 2022-01-19. (Hämtad 2023-08-08)

⁶⁰ Bergstedt. 2020.

⁶¹ Statens medicinsk-etiska råd. *Assisterad befruktning*. (Hämtad 2023-08-06)

Region Västra Götaland ligger sämst till och har väntetid på ungefär 2,5 år, medan Region Västerbotten har 18–24 månader och Region Uppsala utlovar behandling inom tre månader.

Fotnot: Staplarna visar antalet månader en person max behöver stå i kö för de olika behandlingarna i respektive region. Siffrorna bygger på regionernas egen rapportering.

62

Beroende på vart i landet du bor, ska inte avgöra ens chans att bilda familj och få tillgång till IVF-behandling. Man bör införa nationella riktlinjer för IVF-behandlingar som även kompletteras med ett nationellt huvudmannaskap av svensk sjukvård för att kapa köerna.

Nationella riktlinjer för diagnos och behandling av endometriosis

Endometriosis är en vanlig orsak till infertilitet.⁶³ Vissa uppskattningar visar att 20 till 25 procent av kvinnor som har endometriosis är infertila, och det finns även uppskattningar där det är ännu fler. Endometriosis är när

⁶² Ditte Roslund. Assisterad befruktning: Stora skillnader i väntetider för barnlösa. *Altinget*. 2020-01-23. (Hämtad 2023-08-06)

⁶³ Svensk förening för obstetrik och gynekologi. *Del 16: Fertilitet vid endometriosis*. 2021. (Hämtad 2023-08-06)

livmoderslemhinnan sprider sig utanför livmodern och kvinnan kan därtill få problem med fertiliteten.⁶⁴ Forskningen och kunskapen om kvinnosjukdomar har legat på efterkälken. Idag finns inget botemedel mot endometrios men det kan behandlas för att mildra symtomen.⁶⁵ Ifall en kvinna går obehandlad under en längre tid kan det leda till svårigheter att bli gravid.⁶⁶ Det behövs ett nationellt ansvar i frågan och nationell strategi så att ingen kvinna hamnar mellan stolarna och kan få hjälp i tid. Detta gäller en rad olika kvinnliga sjukdomar som varit bortprioriterade under en längre tid.

---

⁶⁴ Karolinska institutet. *Drömmen om att få bli någons förälder*. 2022. (Hämtad 2023-08-06)

⁶⁵ Endometriosisföreningen. *Myter & missförstånd*. 2021. (Hämtad 2023-08-06)

⁶⁶ Malin Pettersson Magtarmförbundet. *Vem tar hand om barnen med endometrios?*. 2018. (Hämtad 2023-08-06)

8 Hederskultur

240 000 människor lever under hedersförtryck i Sverige.⁶⁷ Det som präglar hedersrelaterat våld och förtryck är att det handlar om att upprätthålla värderingar och gemensamma normer som råder inom den egna familjen eller släkten. Syftet kan vara att upprätthålla släktens anseende och heder genom förtryck eller våld. Förekommande är att kontrollera kvinnans sexualitet och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta kan medföra barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av kvinnor. För de individer som försöker trotsa sin släkt/familj medföljer allvarliga följder och i värsta fall döden.⁶⁸

Hedersförtryck och våld är något som drabbar många människor och kräver många olika politiska lösningar. Notera att detta kapitel kommer därför ha ett urval av politiska förslag och vissa mer vedertagna åtaganden såsom straffskärpningar kommer att utelämnas.

Inför särskild enhet likt brittisk modell som agerar mot tvångsäktenskap

I Storbritannien finns ett nationellt kompetensteam som heter the Forced Marriage Unit (FMU). 2021 hanterade FMU 337 fall rörande eventuellt tvångsäktenskap och/eller könsstympning.⁶⁹ FMU har också i uppdrag att assistera de offer som förts utomlands och skydda dem, även de som har dubbelt medborgarskap.⁷⁰ Samma modell bör införas i Sverige, för att jobba aktivt mot tvångsäktenskap och för att hämta hem personer som förts ut från landet och gifts bort.

Utvisa den som begår brott med hedersmotiv

Idag kan den som är utlänning och som inte kommer från EES-området utvisas ur Sverige om den begått brott med hedersmotiv.⁷¹ Advokaten Elisabeth Massi Fritz uttryckte sig följande i frågan om utvisning för hedersbrott: "Hotbilden kan däremot komma att öka efter fällande dom. I

---

⁶⁷ Barnrättsdagarna. *1f Våld i heders namn om vikten av att bestämma över sitt liv*. (Hämtad 2023-08-06)

⁶⁸ Brottsoffermyndigheten. *Vad är hedersrelaterad brottslighet?*. Brottsoffermyndigheten. (Hämtad 2023-08-06)

⁶⁹ Government UK. *Forced marriage statistics 2021*. (Hämtad 2023-08-06)

⁷⁰ Government UK. *Forced marriage*. 2023. (Hämtad 2023-08-06)

⁷¹ Brottsoffermyndigheten. *Vad är hedersrelaterad brottslighet?*. (Hämtad 2023-08-06)

Sverige är vi naiva och tror på fullt allvar att vi kan behandla hedersmördarna.” samt beskriver Massi Fritz, att om man begår hedersbrott ska det dels råda stränga straff, kombinerat med utvisning i de fall det är möjligt. Massi Fritz betonar även att med hennes erfarenheter och kulturella bakgrund så vet hon att utvisning är den mest avskräckande påföljden för en person som begår brott med hedersmotiv.⁷² Den som inte har svenskt medborgarskap bör utvisas om den döms till hedersbrott. För den person som har dubbla medborgarskap ska möjligheten finnas att återkalla medborgarskapet och sedan utvisa personen. Regeringen sade i maj 2023 att de skulle återkomma med en utredning om möjligheten att kunna återkalla svenskt medborgarskap.⁷³

Nationellt avhopparsprogram för hot- och våldsutsatta i nära relationer

Nästan 20 människor dör av våld i nära relationer i Sverige, varje år.⁷⁴ Det är i hemmet man ska vara som tryggast, men utgör i stället en risk i många människors liv. Det krävs konkreta åtgärder för att göra hemmet till en tryggare plats för fler människor.

I Stockholm infördes ett pilotprojekt hos citypolisen kallad *I gemensam organisation mot relationsvåld* (IGOR) där man använder sig av verktyg som hembesök, täta uppföljningar vid inkomna tips, utökad stöd till kvinnor som är våldsutsatta och behandling av männen.⁷⁵

Avhopparsprogram finns inom en rad områden, det bör införas ett liknande avhopparsprogram, likt det som nu testas i Stockholm, från ett nationellt håll för att få en nationell samordning.

Möjligheten att låsa journaler från föräldrar i vissa fall

Vårdnadshavare har möjlighet att göra vårdärenden och läsa barnets journal fram till att barnet fyller 13 år. När barnet fyller 13 år kan vårdnadshavaren inte längre automatiskt se vad som rör ens barn, men kan hantera sitt barns vårdärenden via telefon med vårdmottagning till att

---

⁷² Massi Fritz, Elisabeth. Utvisa personer som dömts för hedersbrott. *Expressen*. 2016-01-23. (Hämtad 2023-08-06)

⁷³ Regeringen. *Regeringens åtgärder för att stärka det svenska medborgarskapet*. 2023-05-05. (Hämtad 2023-08-06)

⁷⁴ Brottsförebyggande rådet. *Konstaterade fall av dödligt våld 2021*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2022.

⁷⁵ SVT Nyheter, *”Ska vara skitjobbigt att hålla på med våld i nära relation”*. 2022-06-16. (Hämtad 2023-08-06)

barnet fyllt 16 år. Vårdnadshavare kan även begära utskrift av barnets journal fram till att barnet fyller 16 år.⁷⁶

Journaler från barn- och ungdomspsykiatri kan föräldrar också ta del av inom de regler som nämnts tidigare.⁷⁷ Risken finns att föräldrar kan göra utdrag av journalen i de fall barnet lever under hedersförtryck. Därför bör det finnas större möjligheter att under särskilda omständigheter kunna låsa journaler från föräldrar. Det är aktuell vårdinrättning som får göra en bedömning av om de tror att barnet riskerar att utsättas för våld eller lida annan skada.

---

⁷⁶ Habilitering och hälsa. *När ditt barn blir 13, 16 och 18 år.* (Hämtad 2023-08-06)

⁷⁷ Barn- och ungdomspsykiatri. *Journalföring.* (Hämtad 2023-08-06)

9 Lilla Hjärtat

1 april 2016 föddes Esmeralda på Norrköpings Lasarett. Socialtjänsten gav henne senare namnet Lilla hjärtat. I hennes biologiska familj fanns kriminalitet, missbruk och psykisk ohälsa. När Esmeralda var nio dagar gammal så placerade samhällets vård och socialtjänst henne i ett familjehem. Esmeralda fick ett kärleksfullt hem med vuxna som såg henne som deras egna och hade sällskap av tre systrar som även de såg henne som deras egen lillasyster.

Sedan brister systemet, kammarrätten dömer att Lilla hjärtat ska skiljas från den familj hon blivit placerad hos och som tagit emot henne med ett kärleksfullt hem. Trots skyddade personuppgifter och att hennes biologiska familj hade dokumenterat psykisk ohälsa och en lång historik av missbruk och kriminalitet så beslutade kammarrätten att upphäva placeringen enligt LVU. Lilla Hjärtat tvingades lämna det hon kallade familj och fick aldrig träffa dem igen. Därefter hade Esmeralda bara tio månader kvar att leva. Det saknades insyn i familjen Esmeralda lämnas i, hon fick inte gå i förskola och hade inte kontakt med samhället, flertalet orosanmälningar inkom, men socialtjänsten öppnade inga nya utredningar. Esmeralda hittades död med skador på kroppen som uppkommit under flera veckor innan. Hon saknade hår, hade blivit drogad med narkotiska preparat och var undernärd. När föräldrarna greps är både föräldrarna påverkade av narkotiska preparat. Pappan avled i häktet och mamman dömdes senare efter överklagande till 8 års fängelse för dråp.⁷⁸

Det finns tydligt ett brustet system i Sverige, där en ung flicka miste sitt liv som hade kunnat undgås om politiken och systemet inte misslyckats.

---

⁷⁸ Lilla Hjärtat. *Esmeralda*. (Hämtad 2023-08-06)

Kontinuerlig uppföljning av barnets situation efter att en familjeplacering avbrutits

I de fall där barnets familjeplacering avbrutits så bör det finnas kontinuerliga uppföljningar. Lilla Hjärtat borde inte ha placerats hos sina biologiska föräldrar redan från början, men om uppföljning hade skett skulle man dels kunnat identifiera oroanmälningarna, men också konstatera att Esmeralda omöjligt kunde bo hos sina biologiska föräldrar.

Väg in barnets anknytning till familjehemmet

Barnets mående måste alltid sättas först. I *HFD 2012:35* beskrivs följande: "Den risk för skada som en separation från ett familjehem kan medföra ska inte vägas in i bedömningen av om vård enligt LVU ska upphöra."⁷⁹ Det är en svår avvägning, då det är eftersträvarvärt att barnet ska kunna flytta hem till sina biologiska hem i de fall det är möjligt, samtidigt så finns det risk att barnet har en större anknytning till det familjehem barnet bor med. Det kan handla om att barnet placerats vid ung ålder och sedan anknyt sig till familjehemmet under många år. I särskilda fall ska det vara möjligt att väga in barnets anknytning till familjehemmet.

Nationellt register över landets jour- och familjehem & nationella kvalitetskriterier

Historier som slutat illa vid placeringar av barn är alltför många. Det finns i dagsläget inte tillräcklig uppföljning av vilka familjer som fungerar bra eller inte. Skulle det funnits ett nationellt register skulle det bli lättare att kunna följa familjer över tid och se avvikelser. Samt att kunna komplettera detta med nationella kvalitetskriterier för att kunna identifiera om det fungerar bra i en viss familj eller om det inte är ett hållbart boende för barnet.

Lagstadgat krav på drogtest av föräldrarna

År 2022 beslutades det om en proposition "Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat" med flera viktiga förslag, som trädde i kraft den 1 juli 2022. Bland annat föreslås att socialnämnden ska få möjlighet att besluta att en vårdnadshavare eller en förälder till ett barn som vårdas under LVU ska kunna uppmanas lämna drogtest för umgänge,

---

⁷⁹ HFD 2012:35

detsamma om LVU skulle upphöra för barnet.⁸⁰ Det är en viktig fråga, men man hade behövt sträcka sig ännu längre och väga barnperspektivet ännu tyngre. Det bör finnas ett lagstadgat krav på drogtest av föräldrarna samt så bör socialnämnden med hjälp av polis kunna ingripa med tvingande drogtest om det krävs.

---

⁸⁰ Prop. 2021/22:178

10 Avslutande ord

Avslutningsvis, familjen är en central del i samhället och för människan. Den personalistiska människosyn, de små gemenskaperna och subsidiaritetsprincipen är några av de principer som bygger kristdemokratien. Det är dessa principer som framför allt har varit centrala för rapporten. Det finns många beröringspunkter när det kommer till just familjepolitiken. En förutsättning för att bilda ett gott samhälle för familjen är att den övergripande politiska riktningen måste värna familjen som enhet. Detta tillsammans med en i övrigt fungerande politik, oavsett om det gäller ekonomi, arbetsmarknad, utbildning med mera. När samhället förändras behöver politiken i många delar följa efter. Syftet med denna rapport är att undersöka olika reformer för familjen som går att knyta an till kristdemokratien. Detta gjordes inom 7 olika områden med ett urval av reformer och förslag. Följande politiska förslag behandlades i rapporten:

- Bostadsbidrag
- Utvidga RUT-avdraget för hushållsnära tjänster
- Sänkt skatt på ISK
- Slopa flerbarnstillägget och ersätt med flerbarnsavdrag
- Börja-Jobba-avdrag
- Nej till Barnomsorgspeng
- Ja till kommunernas skyldighet att erbjuda varierad & tillgänglig barnomsorg
- Familjerådgivning i varje kommun
- Ge uppdrag till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd att ta fram en nationell strategi för samordning av föräldraskapsstöd.
- Selektivt föräldrastöd
- Fri föräldraförsäkring
- Dubbelbonus
- Slopa förbudet mot nattarbete
- Inför tak för antal barn i barngrupper i förskolan
- Nej till social ingenjörskonst – Ja till västerländska värderingar
- Tidigare lovskola & första steget för obligatorisk lovskola
- Inför civilrättslig äktenskapslagstiftning
- Förbud mot kusingifte
- Tvåsamhetsnormen i äktenskapsbalken ska bestå
- Lärandet om ofrivillig barnlöshet samt hur fertiliteten påverkas av ålder ska ingå under sexualitet, samtycket och relationer på högstadiet och gymnasiet.

- Barnet ska informeras när det blir myndigt ifall föräldrar använt donatorer
- Inför nationella riktlinjer för IVF-behandlingar
- Nationella riktlinjer för diagnos och behandling av endometriosis
- Inför särskild enhet likt brittisk modell som agerar mot tvångsäktenskap
- Utvisa den som begår brott med hedersmotiv
- Nationellt avhopp-program för hot- och våldsutsatta i nära relation
- Möjligheten att låsa journaler från föräldrar i vissa fall
- Kontinuerlig uppföljning av barnets situation efter att en familjeplacering avbrutits
- Nationellt register över landets jour- och familjehem & nationella kvalitetskriterier
- Väg in barnets anknytning till familjehemmet
- Lagstadgat krav på drogtest av föräldrarna

11 Referenslista

11.1 Litteratur

Landgren, Levay, O. lejon. ”Idéhistoriska perspektiv”, ”Subsidiaritet och naturliga gemenskaper” ”Politik och religion”. *Kristdemokrati: Människosyn, Etik och Politik*. Per Landgren. Falun: Timbro Förlag. 2022.

11.2 Offentligt tryck

DNR 54/2015. Det kommunala vårdnadsbidraget avskaffas.

DS 2015:19. Det kommunala vårdnadsbidraget avskaffas.

Mot. 2006/07:So265, Mikael Oscarsson & Alf Svensson (KD), Familjer och äktenskap för barnets bästa.

Prop. 2007/08:93, Jämställdhetsbonus – familjepolitisk reform.

Prop. 2012/13:1, Ekonomisk trygghet för familjer och barn.

Prop. 2021/22:178, Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat.

S2023/01375, Större flexibilitet i föräldrapenningen – utökade möjligheter att använda dubbeldagarna.

SOU 2021:30, Kampen om tiden – mer tid till lärande.

11.3 Rättsfallsregister

HFD 2012:35

11.4 Rapport, artikel publicerade på nätet, samt webbsidor

Andersson, Elin. Få nyttjar rätt att efterforska sin spermadonator. *Umeå Universitet*. 2022-01-19. https://www.umu.se/nyheter/fa-utnyttjar-ratten-att-efterforska-sin-spermadonator_11306430/ (Hämtad 2023-08-08)

Barn- och ungdomspsykiatri. Journalföring. *Barn- och ungdomspsykiatri*. 2023. <https://www.bup.se/om-oss/trygg-och-saker-vard/journalforing/#:~:text=Som%20patient%20har%20du%20rätt,att%20tonår-lingen%20ger%20sitt%20samtycke>. (Hämtad 2023-08-06)

Barnrättsdagarna. 1f Våld i hederns namn om vikten av att bestämma över sitt liv. *Barnrättsdagarna*. <https://www.barnrattsdagarna.se/forelasning/1f-vald-hederns-namn-om-vikten-av-att-bestamma-sitt-liv/> (Hämtad 2023-08-06)

Brottsförebyggande rådet. Konstaterade fall av dödligt våld 2021. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2022. https://bra.se/download/18.146acb6517fd5578401854/1653313576727/Statistikrapport_Dödligtvåld_2021.pdf (Hämtad 2023-08-16)

Brottsoffermyndigheten. Vad är hedersrelaterad brottslighet?. *Brottsoffermyndigheten*. <https://www.brottsoffermyndigheten.se/utsatt-for-brott/sarskilda-brottstyper/hedersrelaterad-brottslighet/vad-ar-hedersrelaterad-brottslighet/#:~:text=Om%20den%20som%20har%20begått,att%20bli%20utvisad%20från%20Sverige>. (Hämtad 2023-08-06)

Bergstedt, Eva. *Längtan efter barn*. 2020. Linköpings universitet. <https://liu.se/nyhet/langtan-efter-barn#:~:text=Mellan%2010%20och%2015%20procent,för%20att%20kunna%20få%20barn.&text=-%20Antalet%20behandlingar%20ökar%20men%20vi,om%20antalet%20ofrivilligt%20barnlösa%20ökar>. (Hämtad 2023-08-06)

Davidson, Inger “Schyman spottar på familjen”. *Svenska Dagbladet*. 2002-08-11. <https://www.svd.se/a/2e5fadca-a4eb-3bf4-9c17-469427bf475b/schyman-spottar-pa-familjen>

Ekonomifakta. Skattetryck internationellt. *Ekonomifakta*. 2023-02-01. <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/skatt/Skattetryck/Skattetryck-i-Sverige-och-internationellt/> (Hämtad 2023-08-09)

Endometriosföreningen. Myter & missförstånd. 2021. *Endometriosföreningen* <https://endometri-osforeningen.com/endometrios/myter-missforstand/> (Hämtad 2023-08-06)

Enebrink, Pia, Stattin. Håkan Föräldraskapsstöd på selektiv och indikerad nivå. En sammanfattning av forskningsläget. 2020. *Socialmedicinsk tidskrift* 5 & 6.

Förenta nationerna. *Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter*.

<https://fn.se/wp-content/uploads/2016/08/Konventionen-om-medborgerliga-och-politiska-rattigheter.pdf>

Försäkringskassan. *Föräldrapenningen under barnets första levnadsår*. 2018. <https://www.forsakringskassan.se/download/18.3ab4e9fc17db121eae631ca/1648817792812/foraldrapenning-under-barnets-forsta-levnadsar-korta-analyser-2018-4.pdf> (Hämtad 2023-08-04)

Försäkringskassan. *Många föräldrar har föräldrapenningdagar som brinner inne*. 2019. <https://www.forsakringskassan.se/download/18.3b0dc6ef17db11eab724b60/1649057194458/foraldrapenningdagar-som-inte-anvands-korta-analyser-2019-2.pdf> (Hämtad 2023-08-06)

Försäkringskassan. Tillfälligt tilläggsbidrag till barnfamiljer med bostadsbidrag. *Försäkringskassan*. 2023.

<https://www.forsakringskassan.se/privatperson/foralder/bostadsbidrag-till-barnfamiljer/tillfalligt-tillaggsbidrag-till-barnfamiljer-med-bostadsbidrag> (Hämtad 2023-08-04)

Government UK. Forced marriage. *Gov UK*. 2023. <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage> (Hämtad 2023-08-06)

Government UK. Forced marriage statistics 2021. *Gov UK*. <https://www.gov.uk/government/statistics/forced-marriage-unit-statistics-2021/forced-marriage-unit-statistics-2021> (Hämtad 2023-08-06)

Habilitering och hälsa. När ditt barn blir 13, 16 och 18 år. *Habilitering och hälsa*.

<https://www.habilitering.se/din-habilitering/for-dig-som-ar-vardnadshavare/Nar-ditt-barn-blir-13-16-och-18-ar/#:~:text=Först%20när%20barnet%20fyller%2016,jour-nal%20fram%20till%2016%20Dårsdagen>. (Hämtad 2023-08-06)

Hedersförtryck. Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?. *Hedersförtryck*.

<https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/> (Hämtad 2023-08-06)

Institutet för arbetsmarknad- och utbildningspolitisk utvärdering. *Jämställdhetsbonusen ledde till ett mer jämställt uttag av föräldrapenningen*. 2022. <https://www.ifau.se/Press/Meddelanden/jamstalldhetsbonusen-ledde-till-ett-mer-jamstallt-uttag-av-foraldrapenningen/> (Hämtad 2023-08-04)

Karolinska institutet. *Drömmen om att få bli någons förälder*. 2022. <https://bmcpregnancychildbirth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12884-021-04301-7> (Hämtad 2023-08-06)

Kristdemokraterna. Förstärkt bostadsbidrag till utsatta familjer, tack vare KD. *Kristdemokraterna*. 2023-03-23.

<https://kristdemokraterna.se/arkiv/nyheter/2023/2023-03-23-forstarkt-bostadsbidrag-till-utsatta-familjer-tack-vare-kd> (Hämtad 2023-08-04)

Kristdemokraterna. *Principprogram*. Sollentuna: Bomastryck, 2017. <https://www.kd.nu/principprogram.pdf>

Kristdemokraterna. *Barnomsorgspeng*. <https://kristdemokraterna.se/var-politik/politik-a-till-o/barnomsorgspeng>. 2022-09-07. (Hämtad 2023-08-04)

Kristdemokraterna. Äktenskap. *Kristdemokraterna*. 2022-07-04. <https://kristdemokraterna.se/var-politik/politik-a-till-o/aktenskap> (Hämtad 2023-08-08)

Lilla Hjärtat. Esmeralda. *Lilla Hjärtat*. <https://www.lillahjartat.com/esmeralda/> (Hämtad 2023-08-06)

Massi Fritz, Elisabeth. Utvisa personer som dömts för hedersbrott. *Expressen*. 2016-01-23. <https://www.advokatfritz.com/press/utvisa-personer-som-domts-for-hedersbrott/> (Hämtad 2023-08-06)

Regeringen. *Regeringens åtgärder för att stärka det svenska medborgarskapet*. 2023-05-05. <https://www.regeringen.se/artiklar/2023/05/regeringens-atgarder-for-att-starka-det-svenska-medborgarskapet/> (Hämtad 2023-08-06)

Clara E. Piano. *The Best Policy for Supporting Families Is "Do No Harm"*. 2022-08-08. <https://www.the-publicdiscourse.com/2022/08/83807/> (Hämtad 2023-08-04)

Rikshandboken, Barnhälsovård. *Familjerådgivning*. Rikshandboken, Barnhälsovård. 2018.

<https://www.rikshandboken-bhv.se/livsvillkor--levnadsvanor/foraldraskap---oversikt/familjeradgivning/> (Hämtad 2022-08-04)

Riksrevisionen. *Bostadsbidraget - ur ett fördelnings- och arbetsmarknadsperspektiv*. 2017. <https://mb.cision.com/Main/1523/2249633/663908.pdf> (Hämtad 2023-08-04)

Ditte Roslund. Assisterad befruktning: Stora skillnader i väntetider för barnlösa. *Altinget*. 2020-01-23. <https://www.alinget.se/var/artikel/stora-skillnader-i-vantetider-for-barnlosa> (Hämtad 2023-08-06)

Shaiful Bahari, I., Norhayati, M.N., Nik Hazlina, N.H. *et al. Psychological impact of polygamous marriage on women and children: a systematic review and meta-analysis*. *BMC Pregnancy Childbirth* 21, 823 (2021). <https://doi.org/10.1186/s12884-021-04301-7> (Hämtad 2023-08-08)

Skolverket. Barngruppers storlek i förskolan. *Skolverket*. 2016. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65bd5e/1553966502266/pdf3584.pdf> (Hämtad 2023-08-04)

Skolverket. Jämställdhet i förskolan. *Skolverket*. 2023. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/jamstalldhet-i-forskolan#:~:text=Inspirera%20och%20utmana%20barnen,->

Ibland vill barn & text=Det kan också handla om, utvidga sina perspektiv och val. (Hämtad 2023-08-04)

Skolverket. Lovskola. *Skolverket*. 2023. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolor/lovskola> (Hämtad 2023-08-06)

Skolverket. Statsbidrag för lovskola 2023. *Skolverket*. 2023. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statsbidrag/statsbidrag-for-lovskola-2023#:~:text=Enligt%20en%20förordningsändring%20som%20trädde,med%20den%2015%20mars%202023.> (Hämtad 2023-08-06)

Skolverket. Sexualitet, samtycke och relationer. *Skolverket*. 2023. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sexualitet-samtycke-och-relationer#h-Vadomfattararbetetmedsexualitetsamtyckeochrelationer> (Hämtad 2023-08-06)

Skolverket. Så här fungerar förskolan. *Skolverket*. 2023. <https://www.skolverket.se/for-dig-som-.../elev-eller-foralder/skolans-organisation/sa-har-fungerar-forskolan#:~:text=För%20barn%20mellan%20ett%20och,att%20skapa%20lagom%20stora%20barngrupper.> (Hämtad 2023-08-04)

Statens medicinsk-etiska råd. *Assisterad befruktning*. <https://smer.se/teman/livets-borjan/assisterad-befruktning/> (Hämtad 2023-08-06)

Svenska Dagbladet. *Inget förslag om obligatorisk lovskola*. 2021. <https://esvd.svd.se/p/svenska-dagbladet/2021-04-27/a/inget-forslag-om-obligatorisk-lovskola/1001/405515/20152179> (Hämtad 2023-08-06)

Svensk förening för obstetrik och gynekologi. *Del 16: Fertilitet vid endometrios*. 2021. <https://www.sfog.se/media/337284/del-16-fertilitet-vid-endometrios-210121.pdf> (Hämtad 2023-08-06)

SVT. *Jobba natt – inte så farligt för hälsan som man trott*. 2017-07-16. <https://www.svt.se/nyheter/jobba-natt-inte-sa-farligt-for-halsan-som-man-trott> (Hämtad 2023-08-09)

SVT Nyheter. *”Ska vara skitjobbigt att hålla på med våld i nära relation”*. 2022-06-16.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/ska-vara-skitjobbigt-att-halla-pa-med-vald-i-nara-relation>
(Hämtad 2023-08-06)

Svenskt Näringsliv. Utanförskapet är Sveriges största utmaning. *Svenskt Näringsliv*.

<https://www.svensktnaringsliv.se/utanforskap/> (Hämtad 2023-08-09)

Sydsvenskan. *Expert välkomnar förbud mot kusingifte för att stoppa barnäktenskap*. 2023. <https://www.sydsvenskan.se/2023-03-21/expert-valkomnar-forbud-mot-kusingifte-for-att-stoppa-barnaktenskap>

(Hämtad 2023-08-06)

Trygg-Hansa. Allt du behöver veta om föräldrapenningen. *Trygg-Hansa*. <https://familjen.trygg-hansa.se/vara-foralder/familj-och-relationer/foraldrapenning#:~:text=Har%20ni%20gemensam%20vårdnad%20om,rätt%20till%20alla%20480%20dagarna>. (Hämtad 2023-08-04)

Umo. Finns det risker med att få barn med sin kusin?. *Umo*. <https://www.umo.se/fraga-umo/fraga-umo/finns-det-risker-med-att-fa-barn-med-sin-kusin/> (Hämtad 2023-08-06)

Ungdomsbarometern 2023. *Generationsrapporten - Generation Z*. 2023. (Hämtad 2023-08-04)

Albin Zettervall. Natten tillhör inte Arbetsmiljöverket. *Timbro*. 2023-05-04. <https://timbro.se/smedjan/natten-tillhor-inte-arbetsmiljoverket/> (Hämtad 2020-08-09)

1177. Familjerådgivning. *1177*. 2021. <https://www.1177.se/Stockholm/liv--halsa/psykisk-halsa/att-soka-stod-och-hjalp/familjeradgivning/> (Hämtad 2023-08-04)